

CARTEA ROCOCO ÎN COLECȚIA BIBLIOTECII BRUKENTHAL

VETURIA JUGĂREANU

Fondul de cărți vechi al Bibliotecii Brukenthal, prin exemplarele lui valoroase, ar putea ilustra o istorie a cărții. Din acest fond se remarcă în mod special cărțile din secolul al XVIII-lea.

În secolul al XVIII-lea, abundența ornamentelor, ilustrația de carte și nivelul ridicat al execuției artistice, depășesc tot ce s-a realizat pînă atunci în acest domeniu. De la începutul și pînă la sfîrșitul acestui secol, vedem reflectîndu-se în ilustrația de cărți preocupările variate. Unele din aceste preocupări constituie subiect de inspirație pentru nenumăratele poeme amoroase, ilustrate cu fauni, amorosi și scene galante, iar altele reflectă noile frâmantări sociale, care vor culmina cu mareea revoluție franceză.

O pleiadă de artiști sănătoși și talentați să facă la această diversitate de preocupări. La Paris era centrul unde, în diferitele ateliere ale artiștilor ornamentiști sau ale marilor pictori, se găseau viitorii ilustratori și gravori care se instruiau în acest scop. Talentul lor depășea de multe ori valoarea literară a cărții.

Cultura emancipată a secolului al XVIII-lea cu personalități literare și științifice remarcabile, cu progresul tehnic, în cadrul căruia au apărut vestite tipografiile ale căror caractere de literă au făcut epocă, cu imbunătățirea calității hîrtiei și a aspectului ei, cu legătorii artiști consacrați, cu editori, oamenii de cultură vastă, de un rafinat simț artistic, a contribuit la realizarea acelui gen de carte numit carte rococo, căutată și prețuită de toți bibliofilii.

Rococoul, stilul la modă în epoca lui Ludovic al XV-lea, s-a adaptat de minune la carte, care, prin formele ei variate, oferea un cîmp vast de aplicare.

Cercetînd cartea rococo, li vom găsi caractere specifice deosebite de cele din trecut. În primul rînd un aspect cu totul nou îl împrimă cărții ilustrațiile gravate în cupru, mai rar xilogravate, care sunt intercalate între foile cu text. Pe lîngă aceste ilustrații din interiorul cărții, ilustrații care sunt executate pe o întreagă pagină, întîlnim diferite ornamente risipite pe foia de titlu și pe paginile cu text. Uneori ornarea foii de titlu se infățișează sub forma unui frontispiciu compus din variate motive ornamentale, flori, frunze în formă de coroană sau ghîrlande în care sunt gravate diferite scene mitologice și alegorice. Alteori toate aceste desene sunt cuprinse într-un chenar ce incă-

drează foia de titlu. Titlul este așezat fie sub ornamente fie deasupra lor, după imaginajia creatorului. Pe dosul foii de titlu sau pe pagina din față foii de titlu, adică pe contra-pagină, de cele mai multe ori e reprobus portretul autorului, uneori într-un medalion, alteleori într-un chenar împodobit bogat cu ghîrlande de flori și frunze, executat de portretiști timpișui și gravat cu multămeticulozitate.

Un alt specific al cărții rococo îl constituie numeroasele vîniete presărate în text. Fleuri, vînieta inspirată din motive florale sau « cul de lampe », vînieta de la sfîrșitul paginii reprezentă tot ce poate da imaginajia bogată a epocii ca motive ornamentale. La cărțile bogat împodobite există vîniete la fiecare început și sfîrșit de poezie, poem sau piesă literară, iar la începutul capitolelor sunt prevăzute ornamente și ilustrații care, de multe ori, exprimă într-o compoziție de proporții foarte reduse esența textului respectiv. Alteori, un portret al unei personalități de seamă exprimă omagiu adus de autor protectorului lui.

În această abundență de ornamente întîlnim o deosebită grijă în privința dispunerii lor pe pagină. Literele ies în evidență prin claritatea și eleganța liniilor. Iar pentru completarea efectului artistic se aplică acea margine largă la text și uneori o încadrare a textului pe tot cuprinsul cărții, într-un chenar compus din motive florale discrete și migălos executate.

Pentru ca rafinamentul epocii să nu fie dezmințit, carte se prezintă și în exterior la fel de îngrijit ca și în interior. Una din cerințele obișnuite ale epocii, cu privire la aspectul estetic al cărții, este și legătura ei. Edițiile rare și luxoase ieșau direct din atelierul editurilor, prevăzute cu cele mai ornamentate și pompoase legături. Legătura, în cea mai mare parte, era în piele vopsită, ornată cu figuri și motive delicate, imprimate de cele mai multe ori în aur. Aceste ornamente împodobau mai ales cotorul cărții, fie parțial fie în întregime.

Revenind la colecția de cărți ilustrate din secolul al XVIII-lea din Biblioteca Brukenthal, se confirmă întru totul caracteristicile expuse mai sus. Începînd cu ilustrațiile și ornamentele din interiorul cărții și continuînd cu caracterul tiparului, cu legăturile epocii, toate aceste elemente vor contribui, în expunerea ce urmează, să încheie o imagine asupra micilor capodopere din această colecție.

O mare parte din colecția cărții rocoș din Biblioteca Brukenthal provenind de la baronul Brukenthal, au o legătură specifică.

Brukenthal și-a angajat legători care execuțau lucrările de legătorie după indicațiile lui. Erau meșteri reputați: Andreas Buschner (1749-1794), Michael Hirsch (1740-1796), Georg Weber sen. (1752-1821) și Leopold Heydecker (1774-1814).

Unitatea aspectului legăturilor executate de acești meșteri era realizată prin folosirea asemănării material. Coperta era confectionată din carton învelit în piele netedă maronică, care apoi era străpînat cu verde sau maro inchis, dând naștere la o piele marmorată. Ornamentarea legăturii se săcea cu fojă de aur imprimată cu stămpila cilindrică. Motivele ornamentale aplicate pe cotor și copertă variau, păstrând o notă de sobrietate și eleganță, mai ales în ornamentarea suprafetei copertelor.

Ceea ce constituie însă o adevarată incintare a ochiului este aspectul ornamentelor de pe cotorul cărții. În mod obișnuit, cotorul era împărțit în cimpuri, prin dungi de relief, tot aurite. Pe cotor, în partea de sus, intr-un cimp conturat de aceste dungi și scos în evidență prin vopsirea pielei într-o culoare mai deschisă, maro, roșu, albastru sau verde, se imprima tot cu aur titlul cărții și autorul. Celelalte cimpuri rămase libere formau locul cel mai prielnic pentru ornamentarea cotorului.

Aici, meșterii legători, folosind ștampilele și foile de aur, realizau adevarate performanțe. Nu sunt multe cotoare ornate care să prezinte același motive, iar uneori chiar și același cotor are cimpuri variat ornate. Ceea ce contribuie mai ales la impresia de unitate și armonie a acestor ornamente este lumina ce se degajă din aurul întrebunțuit pentru imprimare. La unice exemplare, în mijlocul copertei, este presat supraexlibrisul lui Brukenthal. E lucrat în fojă de aur și reprezintă doi dragoni care susțin stema lui Brukenthal. Deasupra stemei și coroana de baron și jos crucea ordinului Impăratul Leopold.

Dar ornamentarea și ilustrarea cărții în interior constituie cimpul cel mai vast de investigații. Numeroasele și variatele elemente care contribuie la reușita grafico-artistică a cărții sunt rezultatul muncii ilustratorului și a gravorului, imbinate cu aceea a tipografului și a editorului propriu-zis.

In colecția cărților rocoș de proveniență franceză, din Biblioteca Brukenthal, întâlnim nume de librari-editori ca Barbou, Prault și Delalain care exceleză prin finețe și eleganță în executarea produselor lor editoriale, precum și tipografi ca Léonard, Jombert, Coustelier, faimosul François Didot și mai ales Fournier le Jeune, care ies din comun în realizarea cărții rocoș.

Este dificil însă să putem reda tot ce se găsesc valoroș în colecția noastră, cind e vorba de a înșira ilustratorii care au contribuit la aceste

realizări. Toți artiștii ilustratori ai secolului al XVIII-lea din Franța s-au format la școală unor pictori consacrați ca și maestrii ornamentiști ai secolului. Pentru orientare, înșirăm numele celor mai reprezentativi ilustratori din colecția noastră, aparținând școlii franceze și anume: Eisen, Moreau cel tiner, Boucher, Gravelot, Cochin, Choffard și Marillier. Dar cind e vorba de reproducerea operelor acestora, trebuie să recunoaștem și contribuția și talentul gravorilor. În ceea ce privește ilustrarea cărții, gravorii secolului al XVIII-lea au și ei un merit egal cu al ilustratorilor propriu-zisi. De exactitatea cu care ei copiau desenul, gravindu-l pe tablă de cupru pentru a fi reproduse în carte, depindea reușita ilustrației sau a ornamenteului desenat de ilustrator. Cei mai cunoscuți gravori din colecție sunt: Bernard Picart, Duflos, Gillot, Lepicier, Poilly, Louis de Surugue și în sfîrșit să nu uităm pe Laurens Cars care a lucrat cu Fr. Boucher și a reușit performanțe în reproducerea creațiilor acestuia.

Cercetând colecția cărților ilustrate din biblioteca noastră, fără pretenția și posibilitatea de a epuiza bogatul conținut al colecției, vom descrie câteva exemplare reprezentative. În istoria cărții rocoș, poemul lui Dorat, «Les Baisers», și opera lui Montesquieu, «Le temple de Gnide», tipărite la Paris în editura lui Delalain și Le Mire, sunt cele mai grăitoare exemple. Aceste tipărituri sunt ilustrate de Eisen, a cărui predilecție pentru poemele amoroase și binecunoscute. Vinietist și ornamentist renomut și totodată și un ilustrator plin de delicatețe și gingăsie. Foile de titlu ale acestor tipărituri îndeplinește toate condițiile clasice ale rocoșoului. Ghirlande ce încercuie toată pagina, având ca fundal o vegetație bogată în care nimfele, faunii și amoroșii se zbengue cu naturațe și spontaneitatea unor copii prinși în vraja jocului.

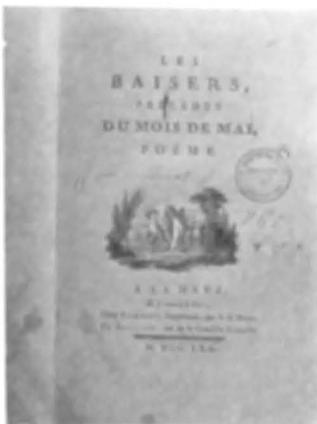
La Eisen, scenele erotice, caracteristice genuiului de carte rocoș, au o pudicitate și o gingăsie datorate, pe de o parte, bogăției de sentiment ce emană din aceste imagini și, pe de altă parte, faptului că eroii lui au în cele mai multe cazuri expresia și aspectul nevinovat al copilului, ca o creație plină de candoare pură a naturii.

Opera lui Montesquieu, «Le Temple de Gnide», de care am amintit mai sus, nu e o tipăritură propriu-zisă, ci o gravură. Întregul text al acestei cărți este gravat de Drouet, fapt ce îl atribuie bineînțeles o valoare deosebită. Și aici, ca și în poemul lui Dorat, Eisen ilustrează cu aceeași gingăsie și sensibilitate.

Dar Eisen nu ilustrează numai poeme amoroase. E patetic și grav cind, din scenele desenate de el pentru a ilustra lucrarea «Istoria stabilirii comerțului european în cele 2 Indii», lasă să se intrevadă exploatarea băstinașilor din țările cotropite. Banul și foamea sunt cele două puteri în mina explozatorului alb, care tratează pe localnici ca pe niște vite de muncă.

2

3

1 Legătură Brukenthal,
Supraexlibrisul în sur
imprimat în piele
marmorată.

2 Voltaire, Opere complete. 70 vol. Kehl,
1784-1789. Bustul lui
Voltaire sculptat de
Houdon. Gravură de
Tardieu după desenul
lui J. Moreau.

3 Dorat, Poème La Haye,
1770. Foia de titlu
cu gravură executată
de Eisen.

4 Les métamorphoses
d'Ovide. Paris, 1789.
Foia de titlu cu gra-
vură executată de
Choffard.

4

Scena ilustrind vinzarea sclavilor e dureros de vie. Într-una din ilustrații, în primul plan, o femeie, simbolizând mama natură, hrănește la sân un copil alb și unul de culoare. În planul al doilea oamenii albi biciuiesc și îngrenunche-

pe cei de culoare. Este expresia unei mărturisiri de opinie față de nedreptățile sociale.

Autorii clasici ai Renașterii sunt și în secolul al XVIII-lea apreciați. «Decameronul» lui Boccaccio, «Ierusalimul eliberat» al lui Tor-

quato Tasso sau «La seccchia rapita» a lui Al. Tassone, sint lucrari care apar ilustrate de Gravelot, un talent fecund si spiritual. Lucrările amintite mai sus au un caracter eroic-comic si umoristic. Pentru aceasta se cerea o mină hotărâtă si mai ales capacitatea de a reda o gamă întreagă de stări sufletești. Ilustrațiile sint remarcabile mai ales prin vioiciunea si dinamismul exprimat in imagini. Gravelot face să trăiască personajele prin expresia si mimica figurilor.

Dar printul ilustratorilor francezi era socotit Moreau cel tînăr. Una din caracteristicile lui este adaptarea perfectă la specificul si conținutul cărții pe care o ilustrează. De aceea este cernat să ilustreze operele complete ale lui Voltaire, ediția de la Kehl în 70 de volume. Se remarcă mai ales in volumele de teatru, printre-un simfexcellent al dramaticului, iar prin finețea ilustrațiilor exceleză cu operele lui Molière. Într-o perioadă de 30 de ani, Moreau cel tînăr realizează ilustrații, vinete și frontispicii pentru numeroase tipărituri, lăsind o operă care cucereste pe cei mai rafinați bibliofili.

Vorbind de ediția de la Kehl a operelor lui Voltaire, trebuie să amintim de cele trei portrete ale acestuia, făcute de De Largillière, De la Tour și bustul sculptat de Houdon, desenat de Moreau cel tînăr, în care Voltaire apare în faza tinereții, în faza mijlocie a vieții și la bătrânețe. Portretele sint un document atât de artă portretistică excelentă, cit și o ocazie rară de a studia figura deosebit de expresivă – în diferite epoci ale vieții a celui mai captivant și spiritual om al secolului al XVIII-lea.

În operele lui Molière, editate la Paris în anul 1734, intilnim un alt ilustrator de mare faimă și anume Fr. Boucher. Acesta e cunoscut în istoria artei ca pictor, ale cărui tablouri galante făceau deliciile timpului. Pentru el vinetele și ilustrațiile la cărți erau ocazii de distracții. O adevărată capodoperă realizează în ilustrațiile la operele lui Molière, amintite mai sus.

O realizare de o armonie nemaiîntîlnită, cu ilustrația întocmită de mai mulți artiști, este ediția «Metamorfozelor» lui Ovidiu scoasă la Paris de Le Mire și Basan. Aici colaborează Eisen, Gravelot, Moreau cel tînăr, Boucher, Choffard și încă alții. Ilustrația poartă marca diverselor talente care au colaborat, dar specificul fiecărui nu distonțiază armonia care e susținută de nivelul de execuție ireproșabilă a fiecăruiu în parte.

S-ar putea continua cu înșirarea unor exemplare ilustrate de Fragonard și Oudry, pictori a căror faimă și renume au depășit limitele secolului al XVIII-lea. Ne rezumăm doar în a repeta părerea unor exigenți bibliofili care recunosc că în Biblioteca Brukenthal, cărțile rocoșo prezintă o valoare demnă de luat în seamă de cei mai pretențioși cercetători din domeniul artei.

CARL FR. W. MEYER,

CREATORUL GRĂDINIILOR BUCUREȘTENE

NICOLAE VĂTĂMANU

Gaupmann—Carl Friedrich Wilhelm Meyer
(acuarelă, 1851).

În anul 1843, noul domnitor al Țării Românești, G. Bibescu, cerea agentului său de la Viena să-i găsească un bun arhitect peisagist pentru a desena o grădină publică în Capitală. Agentul Philipsborn s-a adresat baronului Hegeal, directorul grădinilor din capitala Austriei, care i-a recomandat pe un apropiat colaborator al său, Carl Friedrich Wilhelm Meyer. S-a ajuns la o înțelegere potrivit căreia arhitectul urma să vină la București să trască cu tăruri grădina pe teren, iar executarea să rămînă în sarcina unui grădinări specialist, Franz Harer, adus cu el tot de la Viena. În decembrie 1843, cci doi vienezi sosesc la București. Locul desemnat pentru grădină era de o parte și de alta a șoselei București-Ploiești, dincolo de barieră, de «capul podului».